

Wiad. entomol.	27, Supl.: 105-112	Poznań 2008
----------------	--------------------	-------------

Historia i działalność Sekcji Odonatologicznej Polskiego Towarzystwa Entomologicznego

History and activities of the Odonatological Section
of the Polish Entomological Society

Paweł BUCZYŃSKI¹, Grzegorz TOŃCZYK²

¹ Zakład Zoologii UMCS, ul. Akademicka 19, 20-033 Lublin;
e-mail: pawbucz@gmail.com

² Katedra Zoologii Bezkręgowców i Hydrobiologii UŁ, ul. Banacha 12/16, 90-237 Łódź;
e-mail: tonczyk@biol.uni.lodz.pl

KEY WORDS: the Polish Entomological Society, the Odonatological Section, historiography.

Wstęp

Powstała przed 10 laty Sekcja Odonatologiczna to jedna z najmłodszych sekcji tematycznych PTEnt. Dlaczego osoby zainteresowane ważkami zorganizowały się dopiero po ponad 70 latach istnienia towarzystwa? Główną przyczyną, zarówno w okresie przedwojennym jak i po II wojnie światowej aż do lat 90. XX wieku, była mała liczba specjalistów prowadzących badania nad tą grupą owadów. Działająca obecnie w ramach PTEnt. Sekcja Odonatologiczna gromadzi ponad 20 osób, regularnie organizuje sympozja i warsztaty terenowe, koordynuje duże projekty naukowe oraz prowadzi działalność wydawniczą, zarówno naukową jak i popularnonaukową.

Prehistoria i początki

Polski Związek Entomologiczny powstał w roku 1923, pięć lat po śmierci Józefa DZIĘDZIELEWICZA, najbardziej znaczącego polskiego odonatologa XIX w. i początku XX w. Choć zostawił on po sobie nowoczesne na owe cza-

sy: monografię i wykaz ważek krajowych (DZIĘDZIELEWICZ 1902, 1919), odonatologów przybywało powoli. Wiodącą rolę w badaniach ważek w Polsce w okresie międzywojennym grał Józef FUDAKOWSKI. Inni ważni specjaliści w tym czasie to: Jan RYMAR, Stanisław M. SUMIŃSKI, Jarosław URBAŃSKI, Jan ZACWILICHOWSKI, Maria ZNAMIEROWSKA-PRÜFFEROWA. Pojedyncze prace publikowali też przyrodnicy o szerokich zainteresowaniach: Kazimierz DEMEL, Władysław POLIŃSKI, Szymon TENENBAUM. W latach 30. liczba osób zainteresowanych ważkami była już dosyć duża. I wtedy rozwój tego środowiska brutalnie przerwała wojna.

Długi czas po II wojnie światowej, odonatologów w Polsce było niewiele, jednocześnie działało 2–3 specjalistów (BERNARD 1998). Nadal pracowali Józef FUDAKOWSKI (†1969) i Jarosław URBAŃSKI (†1981). Ich następcą był pracujący od połowy lat 60. Stefan MIELEWCZYK (†2005), czołowy odonatolog polski II połowy XX w. (BERNARD i in. 2006). W kolejnej dekadzie dołączył do niego Józef MUSIAŁ, a w latach 80. – Andrzej ŁABĘDZKI. Należy wymienić też zasłużonych entomologów – amatorów śląskich (Marian BIELEWICZ, Leon SAWKIEWICZ, Maksymilian ŻAK, Wiktor ŻAK) i osoby zajmujące się ważkami przez krótszy czas (np. Zofia FISCHER, Zdzisław HAJDUK, Lucjan KLIMEK, Krystyna KNOBLOCH). Większa liczba osób badających ważki skłoniła S. MIELEWCZYKA do podjęcia pierwszej próby integracji środowiska odonatologów, wokół poświęconego ważkom Polski biuletynu „Świtezianka”. Niestety, inicjatywa ta została utracona – wydawanie biuletynu uniemożliwiła negatywna decyzja Głównego Urzędu Kontroli Publikacji i Widowisk, inspirowana prawdopodobnie przez ówczesne władze PAN (TOŃCZYK 2006). I tak pod koniec lat 80. znów mieliśmy sytuację, w której kilku specjalistów (S. MIELEWCZYK, A. ŁABĘDZKI, J. MUSIAŁ) nieledwie samotnie uprawiało poletko krajowej odonatologii.

Powstanie sekcji i pierwsze lata jej działalności

Na początku lat 90. ubiegłego stulecia do S. MIELEWCZYKA, J. MUSIAŁA i A. ŁABĘDZKIEGO, dołączyła grupa młodych osób zatrudnionych na uczelniach wyższych w: Krakowie, Łodzi, Lublinie i Poznaniu. Powstała sieć kontaktów, drogą korespondencyjną i przez odwiedzanie poznańskich kolegów – dzielących się z młodzieżą odonatologiczną, swą wiedzą i doświadczeniem. Pojawiły się też ekscytujące odkrycia, szczególnie znalezienie w Polsce zachodniej przez BERNARDĄ (1993) reliktovej, izolowanej populacji *Erythromma lindenii* (SÉL.). To wszystko było impulsem do pierwszego, jeszcze nieoficjalnego spotkania krajowych odonatologów. Na przełomie sierpnia i września 1994 r., Andrzej ŁABĘDZKI i Rafał BERNARD zorganizowali połączoną z roboczym zebraniem, wyprawę „na Cerciona” (wówczas obowiązu-

jąca nazwa rodzajowa *E. lindenii*). Uczestniczyli w niej: Rafał BERNARD, Paweł BUCZYŃSKI, Artur CZEKAJ, Andrzej ŁABĘDZKI, Juliusz SAMOŁĄG i Grzegorz TOŃCZYK.

Po kilku kolejnych latach sytuacja dojrzała do podjęcia kroków oficjalnych. W 1998 r. w Bromierzyku (stacja terenowa Uniwersytetu Łódzkiego w Kampinoskim Parku Narodowym), Grzegorz TOŃCZYK zorganizował I Ogólnopolskie Sympozjum Odonatologiczne. Wzięło w nim udział 16 osób. W ramach sympozjum, 18 IV odbyło się zebranie, na którym powołano do życia Sekcję Odonatologiczną PTEnt. Pierwszym przewodniczącym został dr Stefan MIELEWCZYK.

W początkowym okresie istnienia, działalność sekcji była ograniczona. W jej ramach nawiązywano przede wszystkim współpracę w zespołach autorских uczestniczących w takich projektach, jak „Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce” czy „Polska czerwona księga zwierząt”. Dzięki temu, w drugich edycjach tych dzieł ukazały się rozdziały o ważkach, których zabrakło w pierwszych wydaniach. Dzięki nawiązywaniu współpracy powstało też wiele prac, od wystąpień konferencyjnych po opracowania syntetyczne (np. BERNARD i in. 2002). Charakteru realnej współpracy nabrała również zgłoszona przez Rafała BERNARDA, inicjatywa opracowania „Atlasu rozmieszczenia ważek w Polsce”.

Chwila obecna

Ostatnie lata to czas intensyfikacji działań Sekcji, obejmujący różnego typu działania.

Odbyły się trzy Ogólnopolskie Sympozja Odonatologiczne: II – w Urszulinie (16 uczestników), III – w Zwierzyńcu (9 uczestników), IV – w Brdzie (18 uczestników). Pierwsze z nich, zorganizowane wspólnie z sekcjami: Koleopterologiczną i Trichopterologiczną, było typowo naukowe. Dwa kolejne miały charakter warsztatowy: prowadzono szkolenie obejmujące zasady badań faunistycznych nad ważkami i warsztaty w oznaczaniu larw (Fot. 1, 2).

W roku 2005 zaczął ukazywać się biuletyn sekcji, półrocznik „Odonatrix”, którego redakcję tworzą: Paweł BUCZYŃSKI (redaktor naczelny), Edyta BUCZYŃSKA (sekretarz redakcji) i Grzegorz TOŃCZYK (członek redakcji). Od samego początku nadano mu numer ISSN (1733-8239) i wydzielono recenzowane działy naukowe („Artykuły” i „Notatki”). Tomy 1 (2005) i 2 (2006) ukazały się w nakładzie 95 egzemplarzy, ich wydawcą był Zakład Zoologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Od tomu 3 (2007) biuletyn wychodzi w nakładzie 150 egzemplarzy w olsztyńskim wydawnictwie „Mantis”.

[Fot. Dawid TATARKIEWICZ]

Fot. 1. Uczestnicy IV Ogólnopolskiego Sympozjum Odonatologicznego, rezerwat „Jezioro Zdręczno”, 19 V 2007

The participants of the 4th National Symposium of Odonatology, “Zdręczno Lake” reserve, 19.05.2007

Siedzą (od lewej) [Sitting (from the left)]: Piotr CUBER, Grzegorz TOŃCZYK, Władysław MICHALCZUK. Stoją (od lewej) [Standing (from the left)]: Juliusz SAMOLĄG, Alicja MISZTA, Katarzyna ŁĄKOWSKA, Klaudia SAMOLĄG, Dawid TATARKIEWICZ, Anna RYCHŁA, Edyta BUCZYŃSKA, Jolanta TONDYS, Paweł BUCZYŃSKI, Rafał BERNARD, Jakub SZYMAŃSKI, Barbara SZPALA, Bogusław DARAŻ, Szymon ŚNIEGULA

Do chwili obecnej, wydano 8 numerów regularnych i dwa suplementy. Liczyły one w sumie 262 strony, na których znalazło się 67 tekstów: 18 artykułów, 15 notatek, 13 sprawozdań i komunikatów, 17 omówień literatury fachowej, dwa materiały wspomnieniowe i 15 tekstów innego rodzaju.

Na szczególną uwagę zasługuje numer 1 (Suplement 1), w którym ukazał się pierwszy od ponad 100 lat polski klucz do oznaczania ważek, autorstwa Jacka WENDZONKI.

Roczniki: 1 i 2 są udostępnione w całości w Internecie (www.odonata.pl oraz www.pt.eau.poznan.pl). Tomy późniejsze są zamieszczane w formie streszczeń angielskich, pliki pdf są upowszechniane z dwuletnim opóźnieniem.

[Fot. Paweł BUCZYŃSKI]

Fot. 2. Wspólne połowy larw na III Ogólnopolskim Sympozjum Odonatologicznym, 16 IX 2006, stawy k. Starego Lublińca

Collective sampling of larvae during the 3rd National Symposium of Odonatology, 16.09.2006, ponds near Stary Lubliniec

Barbara SZPAŁA, Elena DYATLOVA, Grzegorz TOŃCZYK

We współpracy z wydawnictwem „Mantis”, przygotowywany jest klucz do larw i wylinek (P. BUCZYŃSKI i G. TOŃCZYK), planowana jest też reedycja w formie książkowej, poprawionej i rozszerzonej wersji klucza J. WENDZONKI do imagines.

Od roku 2005 istnieje strona internetowa sekcji. Początkowo była ona częścią witryny entomologicznej (www.entomo.pl/odonata), od 2006 r. funkcjonuje jako strona samodzielna. Jej obecny adres sieciowy to: www.odonata.pl. Miejsce na serwerze jest sekcji udostępniane grzecznościowo przez Jacka KURZAWĘ, właściciela domeny www.entomo.pl.

Strona zawiera m.in.: systematyczny wykaz gatunków krajowych lub możliwych do stwierdzenia w kraju, galerię fotograficzną (zdjęcia ważek i siedlisk), informacje o akcji „Atlas rozmieszczenia ważek (Odonata) w Polsce”,

bazę publikacji o ważkach Polski, klucz do oznaczania imagines, porady techniczne nt. odłowu, obserwacji i fotografowania, informacje o ochronie ważek, biuletyn „Odonatrix” (starsze numery jako pliki pdf, nowsze jako spisy treści), bazę adresową polskich odonatologów, komunikaty sekcji. Szczególnie wiele miejsca poświęcono galerii zdjęć ważek (obejmującej już prawie wszystkie gatunki występujące w Polsce) i informacjom związanym z „Atlasem”. Stronę prowadzi Jacek WENDZONKA.

„Atlas rozmieszczenia ważek w Polsce” to obecnie najważniejszy projekt Sekcji Odonatologicznej. Jest on koordynowany przez Centrum Atlasu (Rafał BERNARD, Paweł BUCZYŃSKI, Grzegorz TOŃCZYK). W projekt zaangażowało się ok. 180 osób z kraju i zagranicy (Belgia, Czechy, Francja, Holandia, Niemcy, Ukraina), w tym wszyscy członkowie sekcji.

W styczniu 2005 r. członkowie Centrum Atlasu złożyli do ówczesnego Ministerstwa Nauki i Informatyzacji wnioszek o finansowanie projektu badawczego własnego „Struktura i granice zasięgów ważek (Odonata) w Polsce – stan bieżący i zmiany”, w celu pozyskania funduszy na: kwerendy muzealne w kraju i za granicą, uzupełniające badania terenowe, prace nad opracowaniem danych, wydanie Atlasu w formie książki (monografii). W listopadzie 2005 r. uzyskano finansowanie (projekt nr 2 P04C 129 29). Kierownikiem projektu jest R. BERNARD, wykonawcami – pozostali członkowie Centrum.

Obecnie projekt „Atlasu...” zbliża się do końca. W latach 2006 i 2007 spe-netrowano faunistycznie obszary ostatnich w Polsce odonatologicznych „białych plam”, na terenach: Pobrzeża Gdańskiego, Niziny Staropruskiej, Mazowsza, pogórzy podkarpackich, Beskidów, Dolnego Śląska i Sudetów. Na ukończeniu jest weryfikacja krajowych i zagranicznych zbiorów muzealnych z materiałami z Polski. Stworzono też komputerową bazę stwierdzeń poszczególnych gatunków, administrowaną przez P. BUCZYŃSKIEGO. Jak dotąd, skompilowano z surowych danych i wprowadzono do bazy 3560 arkuszy (każdy arkusz obejmuje wszystkie dane z jednego stanowiska); opracowano też dużą część literatury. Dało to 33603 wierszy bazy opartych na 35420 pojedynczych obserwacjach, z danymi z 1323 kwadratów UTM 10×10 km (40% wszystkich). Trwa intensywne opracowywanie pozostałych danych.

Zakończenie projektu i wydanie publikacji „Atlas rozmieszczenia ważek (Odonata) w Polsce” jest planowane na drugą połowę roku 2009.

Najnowsza inicjatywa Sekcji Odonatologicznej to „Baza polskiej literatury odonatologicznej”. Ma ona objąć wszystkie publikacje poświęcone ważkom Polski lub napisane przez polskich odonatologów. Te prace są skanowane i archiwizowane jako pliki pdf, które w razie potrzeby są udostępniane osobom zainteresowanym. Obecnie w bazie znajduje się 115 prac (963,71 MB danych) – od bieżących publikacji, po opracowania XIX-wieczne.

Najważniejsze dane o Sekcji Odonatologicznej

- Utworzenie: 18 IV 1998 r.
- Sympozja:
 - 17–19 IV 1998, Bromierzyk (Kampinoski PN) – I OSO;
 - 23–23 V 2004, Urszulin (Poleski PN) – II OSO;
 - 15–16 IX 2006, Zwierzyniec (Roztocze) – III OSO;
 - 18–20 V 2007, Brda (Bory Tucholskie) – IV OSO.
- Członkowie: Małgorzata BARANOWSKA (Lublin), Rafał BERNARD (Poznań), Edyta BUCZYŃSKA (Lublin), Paweł BUCZYŃSKI (Lublin), Bogusław DARAŻ (Rzeszów), Aleš DOLNÝ (Ostrawa, CZ), Jan HERMANS (Linné, NL), Paweł JĘDRYCZAK (Gdynia), Andrzej ŁABĘDZKI (Poznań), Wiaczesław MICHALCZUK (Zamość), Grzegorz MICHONSKI (Ińsko), Stefan MIELEWCZYK (Poznań) (†2005), Alicja MISZTA (Katowice), Tomasz RUTKOWSKI (Poznań), Anna RYCHŁA (Czerwieńsk), Juliusz SAMOLĄG (Tarnowo Podgórne), Jakub SZYMAŃSKI (Łódź), Szymon ŚNIEGULA (Rakowo), Dawid TATARKIEWICZ (Poznań), Grzegorz TOŃCZYK (Łódź), Jacek WENDZONKA (Poznań), Katarzyna WYBRANIEC (Lipina Nowa), Andrzej ZAWAL (Szczecin).
- Władze*:
 - 1998–2004 – Stefan MIELEWCZYK, Paweł BUCZYŃSKI;
 - 2004–2007 – Paweł BUCZYŃSKI, Grzegorz TOŃCZYK;
 - 2007–2010 – Paweł BUCZYŃSKI, Grzegorz TOŃCZYK.

SUMMARY

The authors present a brief outline of the history of Polish odonatological activities and the operations of the Odonatological Section of the Polish Entomological Society (PES).

For the most part of the PES existence the number of people involved in dragonflies study was too low to establish a section. A rapid development of Polish odonatology in the 1930s, which could have ended in this way, was interrupted by WWII. When the odonatological movement revived in the 1970s and 80s, the integration of the profession around the “Świtezianka” bulletin was stopped by the decisions of contemporary authorities of the Polish Academy of Sciences.

At the beginning of the 1990s a higher number of specialists appeared in high colleges. After a period of bilateral contacts and an informal meeting in 1994, the first National Odonatological Symposium (Bromierzyk, 17–19 IV 1998) was held, during which the Odonatological Section of PES was called into being and its first leader was dr. Stefan MIELEWCZYK.

* zarząd sekcji tworzą odpowiednio: przewodniczący i sekretarz.

In 1998–2003, within the framework of the section, cooperation within the groups of authors started, which ended in projects such as the Red List of threatened animals in Poland or the Polish Red Data Book of Animals. Moreover, a general study on the protection of and threats to dragonflies was published (BERNARD et al. 2002). The works on an atlas of dragonfly distribution in Poland were commenced.

Since 2004 the works of the section have intensified. Three symposia were organized: a scientific one and a training one. The semi-annual bulletin "Odonatrix" (ISSN 1733-8239) has been published since 2005. For the first time in over 100 years a Polish key to the identification of adult dragonflies has been published. Keys for larvae and exuviae are being prepared. A web page devoted to dragonflies was established and is systematically extended (www.odonata.pl).

In the centre of the section's activities lies the project of a distribution atlas. Field works have been completed recently, the processing of materials is in progress in the form of a collective data base encompassing published and unpublished information about dragonflies of Poland. The completion of the project and publishing the work titled "The Atlas of Dragonflies (Odonata) Distribution in Poland" are planned for 2009.

The section's latest initiative is "The data base of Polish odonatological literature". It is to encompass all the publications devoted to dragonflies of Poland or written by Polish odonatologists. The papers are scanned and archived as PDF files, which are available for people interested in the area. Nowadays the data base consists of 115 papers – from current publications to the 19th century papers.

PIŚMIENNICTWO

- BERNARD R. 1993: *Cercion lindenii* (SELYS), a new species for the fauna of Poland (Zygoptera: Coenagrionidae). Notul. odonatol., **4** (2): 21-23.
- BERNARD R. 1998: Zmiany w wiedzy o odonatofaunie Polski jako rezultat badań prowadzonych w latach 1990–97. [W:] I Krajowe Seminarium Odonatologiczne, Bromierzyk, 17–19 kwietnia 1998. Materiały zjazdu: 4-6.
- BERNARD R., BUCZYŃSKI P., TOŃCZYK G. 2002: Present state, threats and conservation of dragonflies (Odonata) in Poland. Nature Conserv., **59** (2): 53-71.
- BERNARD R., BUCZYŃSKI P., TOŃCZYK G. 2006: Dr Stefan MIELEWCZYK (4 II 1933 – 12 VIII 2005). Odonatrix, **2** (1): 2-8.
- DZIĘDZIELEWICZ J. 1902: Wążki Galicyi i przyległych krajów Polskich. Odonata Haliciae reliquarumque provinciarum Poloniae. Muz. Dzieduszyckich, Lwów. 176 ss.
- DZIĘDZIELEWICZ J. 1919: Owady siatkoskrzydłe ziem Polski. Rozpr. Wiad. Muz. Dzieduszyckich, **3**: 105-169.
- TOŃCZYK G. 2006: „Świtezianka” – zakazany biuletyn. Odonatrix, **2** (2): 46-47.